

TÜRKİYE'DE STK OLUŞUMU OLARAK FUTBOL TARAFTAR YAPILANMALARI

Football Fan Structures As Non-Governmental Organizations in Turkey

¹Tunay DİLİCAN, ²Necati CERRAHOĞLU

¹0000-0003-4686-6849 ²0000-0001-7365-7845

¹Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa, Türkiye

²Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, Çanakkale Türkiye

Araştırma Makalesi / Research Article

Gönderi Tarihi / Received : 07.04.2025

Kabul Tarihi / Accepted :07.06.2025

Online Yayın Tarihi / Published : 30.06.2025

<https://doi.org/10.71243/dksbd.1671292>

Özet

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'deki futbol taraftar gruplarının sivil toplum kuruluşu niteliği açısından değerlendirilmesi ve mevcut durumlarının ortaya konulmasıdır. Çalışma, Türkiye'de geniş kitleleri etkileyen futbol taraftarlığını ve bu bağlamda oluşan taraftar organizasyonlarını inceleyerek, bu yapıların sivil toplum perspektifinden hangi noktaya geldiğini analiz etmeyi hedeflemiştir. Ayrıca, futbolun Türkiye'deki sosyal gücü ve buna bağlı olarak gelişen taraftar oluşumları da araştırmanın temel odak noktalarındandır. Nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışmada, uzman kişilerle yüzyüze yapılan mülakatlardan elde edilen veriler araştırmacı tarafından değerlendirilmiş; görüşmeler, ses kayıt cihazı kullanılarak kaydedilmiş ve öne çıkan noktalar not edilerek Uzmanlarla mülakat analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgularda; yapısal engellerin taraftarlık olgusunu müşteri yapısına çevirdiği ve eğitimsel ve kültürel temel eksiklikler neticesinde oluşan olumsuz hooliganlık görüşünün ve taraftar sorunlarının ortak bir üst yapı ile çözümlenebileceği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, kamu otoritelerinin taraftar kültürünü daha iyi anlamaları, olası tepkileri öngörebilmeleri ve taraftarların beklentilerine dair bilgi edinmeleri açısından yol gösterici olabilir. Ayrıca, taraftar gruplarına modern izleme ve tepkisel davranış becerileri kazandırmak, Avrupa'daki örneklerde olduğu gibi çalışmanın temel hedeflerindedir. Sonuç olarak, uzmanlarla yapılan mülakatlarda, taraftar gruplarının tek çatı altında toplanmasının temsiliyet ve karar süreçlerine katkı sağlayacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Taraftar, Futbol, Kongre

Abstract

The aim of this research is to evaluate football supporter groups in Turkey in terms of their characteristics as civil society organizations and to reveal their current status. The study aims to examine football fandom, which influences large masses in Turkey, along with the supporter organizations that have formed in this context, and to analyze the extent to which these structures have evolved from a civil society perspective. Moreover, the social power of football in Turkey and the resulting development of supporter formations constitute another key focus of the research. This study was conducted using a qualitative research method. Data obtained from face-to-face interviews with experts were evaluated by the researcher; the interviews were recorded using an audio recorder, key points were noted, and the data were analyzed using the expert interview analysis method. The findings of the study revealed that structural barriers have transformed the phenomenon of fandom into a customer-oriented structure, and that the negative perception of hooliganism and supporter-related problems arising from educational and cultural deficiencies could be addressed through a common overarching organization. The results can guide public authorities in better understanding fan culture, predicting possible reactions, and gaining insights into the expectations of supporters. Additionally, one of the study's main objectives is to help supporter groups develop modern monitoring and reactive behavior skills, similar to examples seen in Europe. Ultimately, the interviews with experts concluded that uniting supporter groups under a single umbrella organization would contribute positively to representation and decision-making processes.

Key Words: Supporter, Football, Congress

Giriş

Günümüzde futbol, kuralları herkes için basit ve anlaşılır olduğu için kitlesel bir spordur (Baydemir ve Yurdakul, 2020). Futbol maçlarını ziyaret etmenin olası nedenleri eğlence faktörü (eğlence), refahı artırma (dinlenme), benzer düşünen insanlarla tanışma (ilişkilendirme), oyuncularla ve takımla özdeşleşme (kimlik belirleme), stadyumda heyecan verici deneyimler ve maceralar (sansasyon arama), kulübün başarısını paylaşma (başarı arama) ve biriken saldırganlığı azaltma fırsatıdır (Baydemir vd., 2020; Ronald ve Jean Pierre, 2019). Sporun toplumsal yapıyı güçlendirip koruduğuna ve gençlerin olumlu davranışlar geliştirmesine yardımcı olduğuna inanılır; bu nedenle birçok ülke sporu önemli fonlarla desteklemektedir. Olimpiyat Oyunları, Dünya Kupası ve Avrupa Şampiyonası gibi büyük spor etkinlikleri küresel ilgi çeker ve futbol spor içinde ayrıcalıklı bir konuma sahiptir (Cerrahoğlu, 2016). Spor, pek çok ülkede ulusal birlik ve beraberlik duygusunu pekiştirdiği, genç nesillere rol model olabilecek sporcuları ön plana çıkardığı ve en önemlisi, toplumsal düzeni destekleyici bir işlev gördüğü için yoğun biçimde kaynaklarla desteklenmektedir. Dünya Kupası ve Olimpiyat Oyunları gibi prestijli organizasyonlar, küresel ölçekte büyük ilgi uyandırmakta ve geniş kitlelerce takip edilmektedir. Sayısız spor dalı arasında futbol, hem toplumsal etkisi hem de ekonomik büyüklüğüyle ayrıcalıklı bir konumda yer almakta ve devasa bir sektör yaratmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, bireyler taraftar gruplarını coğrafi sınırlar ve ulusal kimlikler fark etmeksizin oluşturabilmekte, fikirlerini ifade etme ve örgütlenme özgürlüğünü rahatlıkla kullanabilmektedir. Zamanla, futbolun toplumsal olarak önemli ve dinamik direniş ve protesto alanları sağladığı gözlemlenmiştir (Kossakowski ve Ludvigsen, 2025). Son zamanlarda, futbol taraftarlarının siyasi katılımı özellikle Avrupa'da giderek daha fazla sosyolojik araştırmaya tabi tutulmaktadır (Fitzpatrick, 2024; Numerato, 2018; Turner, 2023).

STK dendiğinde akla ilk gelen, birçok kişinin üzerinde aynı görüşe vardığı, bu kuruluşların “devlet dışı” olma özelliğini taşımasıdır, yani mevcut sınırların dışında yapılan faaliyetlerine devam eden kuruluşlar olmasıdır. Bir yapılanmayı STK olarak adlandırmak için onun devletle ya da kamu teşkilatıyla herhangi bir bağı olmaması gerekmektedir. Gönüllü olmak ta STK olmanın temellerinden biri olarak sayılmaktadır.

STK'lar çoğunlukla kâr amacı gütmeyen bir temelde kalkınma sorunlarıyla ilgilenen özel girişimlerdir. STK terimi, profesyoneller veya eğitilmiş seçkinler tarafından yönetilen, taban örgütleriyle destekleyici bir kapasitede çalışan özerk, üyelik dışı, nispeten kalıcı veya kurumsallaşmış (ancak her zaman gönüllü olmayan) aracı kuruluşları ifade etmek için kullanılmaktadır. Öte yandan taban örgütleri sorun tabanlı, genellikle geçici, üyelik örgütleridir; belirli hedefler ve çıkarlar etrafında birleşebilirler ve acil durumlar söz konusu olduğunda dağılıbilirler. Sivil toplum örgütleri, sivil toplumun kamu işlerine katılımı için önemli ve sesli bir platform haline gelmiştir (Desai, 2014). STK'lar, Bir ülkenin ne kadar güçlü olduğunu anlamak için STK'ların da ne kadar güçlü olduğuna bakmak gereklidir. Bu gibi kuruluşlar olmadıkça toplumun, sorunlarını ve ihtiyaçlarını ilgili makamlara iletmesi ve karşılık alabilmesi fazla mümkün değildir.

Futbol hayranlığı köklü bir sosyal olgudur ve bununla ilişkili davranışların çoğu aşırı veya yüksek düzeyde grup bağı ve sadakatinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Örneğin, taraftarlar takımları için uzun mesafeler kat eder, takımlarının etkinliklerini izlemek ve katılmak için büyük miktarda para ve zaman harcar ve sıklıkla takımlarına bağlılıklarını gösteren görsel semboller sergilerler, hatta ömür boyu süren ve acı veren dövmele bile nadir değildir (Newson, 2019). Dahası, rakip taraftar grupları arasındaki grup içi çatışmanın boyutu o kadar yaygındır ki, İngiliz futbol kültürüne bir zamanlar sevgiyle 'İngiliz hastalığı' denirken, Brezilya'da futbolla ilgili şiddetten kaynaklanan ölüm oranları halen artmaya devam etmektedir (Murad, 2013; Raspaud ve da Cunha Bastos, 2013). Taraftarlar futbola o kadar fazla yatırım yapmış durumdadır ki, maç sonuçları hem yerel hem de ulusal düzeyde erkeklerde dolaşım hastalığı ölüm oranlarıyla ilişkilendirilmiştir (Kirkup ve Merrick, 2003). Bu duygusal, finansal ve

fiziksel grup bağlılığı, futbol desteğinin bale veya orkestralar gibi diğer bölgesel eğlence veya boş zaman gruplarıyla karşılaştırılması durumunda özellikle ilginç hale gelmektedir (Winegard ve Deaner, 2010). Spor taraftarları için daha geniş bir topluluğa ait olma hissi, taraftarlığın çekiciliğinde önemli bir unsurdur ve takım ile diğer taraftarlar arasında bir özdeşleşme duygusu sıklıkla gelişir (Parry vd., 2014).

Futbol açısından, bir kulüp taraftarlarının deneyimlerini paylaşmaları ve diğer taraftarlarla dayanışmalarını ifade etmeleri için bir araçtır. Taraftarlar oyunun vazgeçilmez bir parçasıdır ve bir futbol kulübünün ne ölçüde dahil edilip anlamlı paydaşları haline getirildikleri birçok tartışmanın odak noktası olmuştur (Liang, 2017). Avrupa'da ve özellikle Birleşik Krallık'ta - taraftarların katılımı hem yasal hem de sosyal bağlamlarda çok önemli bir konu olmuştur ve Avrupa taraftarları futbol geliştirme faaliyetlerine ve girişimlerine giderek daha fazla dahil olmaktadır. Almanya'da, bir kulüp Bundesliga lisansı alabilmek için kendi oy haklarının çoğunluğuna sahip olmalıdır. Futbol, sadece kimlikleri oluşturmakla, insanları bir araya getirmekle kalmayıp aynı zamanda AB'nin kültürel yapısının önemli bir parçasıdır.

Toplumun sıkıntısız ilerlemesi için, toplumda avantajsız konumda olan grupların desteklenmesi ve toplumsal sorunların çözülmesi, göz ardı edilmemesi gereken bir konudur. Futbolun Avrupa ülkelerinde ticarileşmesi ve beraberinde oluşan ücret artışları bazı sosyal tepkilere neden olmuştur bu da sivil toplum yapılanmaları kapsamında demokratik yapılanmalar ile hak arayışlarına gidilmesine sebep olmuştur. Taraftarlar açısından destekledikleri spor kulübü, kişisel kimliklerinin ve sosyal aidiyetlerinin en önemli yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, tuttıkları takımın elde ettiği her zafer, yalnızca kulüp adına bir başarı değil, taraftarın bireysel düzeyde gurur ve tatmin duymasına yol açan bir olaydır. Takımın başarısı, taraftar için adeta kendi başarısı gibi algılanır ve bu durum, psikolojik anlamda güçlü bir özdeşleşme yaratır. Taraftarlığın temelinde iki belirgin özellik öne çıkmaktadır: İlk olarak, bireylerin sosyal bir gruba ait olduklarını hissetmelerini sağlayarak güçlü bir aidiyet duygusu kazandırır. Bu aidiyet hissi, kişilerin kendilerini yalnız hissetmelerini engelleyip, bir bütünün parçası olduklarını hissetmelerine katkıda bulunur. İkinci olarak ise, taraftarlık, normal şartlarda farklı mekânlarda gerçekleştirildiğinde toplumsal normlar ve genel ahlak anlayışı tarafından kabul görmeyen davranışların, stadyum gibi belli alanlarda "taraftarlık" kisvesi altında sergilenmesine olanak tanır. Bu ortam, bireylerin bastırılmış duygularını dışa vurabilecekleri bir kanal görevi görür ve zaman zaman şiddet, aşırılık ya da fanatik tutumlarla sonuçlanabilir. Sonuç olarak, taraftar olma hali hem sosyal bütünleşmeyi destekleyen hem de bireysel duyguların ifade bulabildiği çift yönlü bir kimlik inşası sürecidir. İnsanların taraftar olmak istemelerinin en önemli nedeni kuşkusuz aidiyet arzudur. Kulüpler, taraftarları oyuna dahil etmek için genellikle stadyumlarına büyük yatırımlar yaparlar ancak, hayranlığın sosyo-mekansal ögesi büyük ölçüde göz ardı edilmiştir (Richards ve Parry, 2020).

Futbol, başlangıcından bu yana kabilecilik, protesto, askeri propaganda, politik semboller ve erkeklik biçimleriyle anılmıştır. Yerel bağlantıları ve küresel çekiciliği sayesinde futbol, sosyopolitik ayırım ve düzenleme için önemli bir platformdur (Power vd., 2020). Futbol ayrıca, hem normatif kültürel değerleri belirlemeye çalışan hegemonik gruplar hem de futbolu statükoyu eleştirmek ve farklılıklarını kutlamak için kullanan alternatif ve diasporik gruplarla kimliğin kamusal performansı için benzersiz bir alan sunar (Millar, 2016). Son yıllarda, politik aktörler futbolu hem toplumsal seferberlik hem de politik propaganda için kullandılar ve bu da genellikle futbol, politika ve toplum arasındaki ilişki ağını kanıtlamaktadır (Dunning, vd., 2000; Spaaij vd., 2018). Futbol kültürü, futbolun içgüdüsel eleştiriden, yaptırımdan, karalamadan ve medya polemiklerinden asla uzak olmamasıyla gelişmiştir (Brunzell & Söderman, 2012), çünkü "eşitsizliği, kısa vadeciliği ve açgözlülüğü" kapsadığı söylenmektedir.

Araştırma, Türkiye'de önemli bir kavram olan futbol taraftarlığını ve futbol taraftar oluşumlarını incelemektir. Sivil toplum kuruluşu (STK) bakımından oluşumların seviyesinin belirlenmesini hedeflemektedir. Türkiye'de geniş kitleleri olan Futbol ve beraberinde oluşturulan farklı Futbol Taraftar

Yapılanmalarının incelenmesi araştırmanın alt hedeflerinden biri olmuştur. Araştırmada Avrupa Futbol Taraftar yapılanmalarının incelenmesi, entelektüel yapılanmaların ulaştıkları bağlantılar ve amaçları incelenmiş, Türkiye'deki Futbol Taraftar Yapılanmaları ile karşılaştırmaları yapılmıştır.

Avrupa Futbolunda Reaksiyoner STK Yapılanmaları

Taraftar yapılanmaları ırkçılıkla mücadeleden sonra kendi haklarını savunma kapsamında örgütlenmeye başlamış, önce Avrupa'da hayata geçmiş daha sonra da diğer ülkelerde STK olarak faaliyet göstermiştir.

Beyaz kitaptaki tespitlerle eşzamanlı olarak toplumda zaman zaman artan sorunlara çözüm olacak bir sivil inisiyatifin geliştiği ve bu inisiyatifin de STK ruhuna uygun olduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışmaların hemen hemen hepsi aynı zamanda yapılmaktadır hatta STK'ların bir adım önde olduğunu söylersek yanlış söylemiş olmayız. Beyaz Kitap 18. Maddesi ile Football Against Racism in Europe (FARE)'ye ismen özel atıfta bulunmuştur. Bu gelişme STK'ların kabul görmesi ve ilerleyerek büyük kitlelere ulaşması açısından büyük önem arz etmektedir. Beyaz Kitaptaki 19. ve 24. maddelerde kamu yetkililerine açık bir çağrı yapılmış ve futbolda şiddet ve ırkçılıkla mücadele yapılmasına vurgu yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, 2012 yılında ülkemizde de gerçekleştirilen Avrupa Futbol Taraftarları kongreleri; futbolda yolsuzluk, ayrımcılık ve ırkçılık gibi meseleleri gündeme getirerek, çözüm üretme konusunda önemli ilerlemeler kaydetmektedir. Bu kongrelere katılım sağlayan ve Avrupa ülkelerinde kayda değer sayıda üyesi bulunan taraftar oluşumları, taraftarların sesini duyurmak, problemlerini ve taleplerini dile getirmek amacıyla bu platformları değerlendirmektedir. Ülkemizde de FATAB (Futbolda Aktif Taraftarlar Birliği); Avrupa Birliği ve dünya çapındaki yansımaları Türkiye'ye taşıyan, bilimsel verilere dayalı analizlerle toplumsal ilerlemeleri incelemeyi ve yön vermeyi amaçlayan futbol kültürüne yenilikçi bakış açıları oluşturmak üzere gerçekleşmiş bir yapılanmadır. Çalışmanın da temel konusu olan futbol taraftar oluşumları, tıpkı Avrupadaki gibi Türkiye'de de taraftarları bir araya getiren bir işlev üstlenmektedir.

Football Against Racism in Europe (FARE)

Avrupa'da, futbolda ırkçılığa karşı mücadele yürütmek üzere yapılandırılmış kurumsal bir oluşumdur. Küresel ölçekte yaygınlık kazanmış bir spor dalı olan futbolu ırkçılığın olumsuz etkilerinden arındırmak, FARE'nin temel misyonunu teşkil etmektedir. Ne yazık ki, başlangıçta seyirciler arasında gözlemlenen ırkçı tutum ve söylemler, zamanla oyuncular ve yöneticiler düzeyinde de kendini göstermeye başlamıştır. Bu sorunsala karşı Avrupa çapında örgütlenerek sistematik bir mücadele süreci yürüten FARE, futbolda ırkçılık ve yabancı düşmanlığına karşı tavır alan tüm kişi ve kurumları ortak bir platformda buluşturmayı ilke edinmiştir. Günümüzde, bu yapı altında yer alan ve en az 37 farklı ülkeden aktif biçimde katkı sunan paydaş kurum ve kuruluşlar mevcuttur. Söz konusu paydaş ağı; ırkçılıkla mücadele eden sivil toplum kuruluşlarından UEFA, FIFA ve Avrupa Birliği Komisyonu gibi uluslararası otoriteleri de kapsamaktadır.

Bündnis Aktiver Fußball Fans (BAFF)

"Ulusal Aktif Futbol Taraftarları" (Das Bündnis Aktiver Fußball-Fans - B.A.F.F.) adlı oluşum, Almanya'da Nisan 1993 tarihinde, Adolf Hitler'in doğum gününe atfen düzenlenmek istenen bir futbol karşılaşmasına tepki göstermek amacıyla bir araya gelen 15 futbol kulübünün taraftar grupları tarafından kurulmuştur. Kuruluş aşamasında kullanılan ilk ad, "Anti-faşist Taraftar Kulüpleri ve Taraftar Girişimleri Birliği" olup, 1998 yılında daha kapsayıcı bir yaklaşımla "Ulusal Aktif Futbol Taraftarları" olarak değiştirilmiştir. Her ne kadar bu isim değişikliği kamuoyunda tartışmalara yol açsa da, esas itibarıyla daha geniş taraftar kitlelerine hitap etme amacı taşımaktaydı. Bu doğrultuda, kuruluşun ilke bildirgesine ve akabinde tüzüğüne şu ifade dâhil edilmiştir: "B.A.F.F., futbol karşılaşmaları bağlamında yabancı düşmanlığı, ırkçılık, her türlü ayrımcılık ve cinsiyet temelli ayrımcılıkla mücadele etmeyi ilke

edinmiştir.” Yapının temel faaliyet alanı, ırkçılığa ve futbolun aşırı ticarileşmesine karşı kamuoyu nezdinde savunuculuk faaliyetleri yürütmek ve bu konularda direnç gösterebilmektir. Söz konusu faaliyetler, sahip olunan güçlü iletişim ağları sayesinde kamuoyunda geniş yankı bulmakta ve medya aracılığıyla diğer kurum ve kuruluşların da bu mücadeleye katılımını teşvik etmektedir. Ayrıca, bazı dernek ve kulüplerin kendi iç düzenlemelerine ırkçılıkla mücadeleye yönelik hükümler eklemeleri noktasında da öncülük etmeye devam etmektedir.

Deneyim odaklı taraftar profili, stadyumu öncelikli olarak atmosferi solumak, gerilimi hissetmek ve macera duygusunu yaşamak amacıyla ziyaret eden bireylerden oluşur. Bu taraftarlar açısından sportif karşılaşmanın kendisi ikincil düzeydedir ve esas motivasyon unsuru değildir. Futbolu bir tür sahne gösterisi olarak algılayan bu grupların, tribünlerde sürekli bir varlık göstermeleri beklenmez; zira bu kişiler, yalnızca en yoğun etkinliklerin yaşandığı ve deneyimin zirveye ulaştığı anlara tanıklık etmekle ilgilenirler. Ancak buna rağmen, deneyim merkezli taraftarların, futbolu yalnızca bir tüketim nesnesi ya da eğlence aracı olarak gören tüketim odaklı taraftarlara kıyasla kulüple daha anlamlı ve derin bir bağ kurdukları söylenebilir. Bu taraftar profili, her ne kadar önceliği deneyim yaşamaya verse de, kulüp ve takım aidiyeti konusunda destekleyici bir tutum sergilemektedir.

Türkiyede STK oluşumları ve futbol taraftarlığı konularında ve bu konuların sosyolojik açıdan ele alınması noktasında uzun yıllardır gazetecilik, spor yazarlığı ve akademik alanda çalışmalar yürüten uzmanlar taraftarlık kavramının çıkış noktaları ve mevcut durumlarını belirtme noktasında çokça yıl katetmişlerdir.

Bu uzmanlara değinecek olursak;

YÖNTEM

Bu çalışma nitel bir çalışma olup araştırmada uzmanlarla mülakat analiz yöntemi kullanılmıştır. Alanında belirlenen uzman kişilere araştırmacı tarafından analiz edilmiş ve hazırlanmış olan sorular yöneltmiş ve mülakatlar uzmanların mülakat öncesi izni ile ses kayıt cihazıyla kaydedilmiş ardından ses kayıt cihazındaki kayıtlar manuel işleme yazıya dönüştürülmüş ve uzman cevaplarının kritik noktaları analiz edilmiştir. Araştırma grubu, futbol taraftar yapılanmalarında yönetici pozisyonlarında görev yapmış ya da yapıyor olanlar ve taraftar gruplarının temsilcileri ile aynı konuda akademik çalışmalar yapmış olan kişilerden oluşmuştur.

Araştırma Grubu

Türkiyede STK oluşumları ve futbol taraftarlığı konularında ve bu konuların sosyolojik açıdan ele alınması noktasında uzun yıllardır gazetecilik, spor yazarlığı ve akademik alanda çalışmalar yürüten uzmanlar taraftarlık kavramının çıkış noktaları ve mevcut durumlarını belirtme noktasında çokça yıl katetmişlerdir.

Bu uzmanlara değinecek olursak;

Oğuz TONGSİR

Oğuz Tongsir, gazetecilik mesleğine 1974 yılında Milliyet gazetesinde, Türk basınının duayen isimlerinden Abdi İpeççi'nin yanında adım atmıştır. Basın dünyasındaki kariyerine hızla yön veren Tongsir, ilerleyen yıllarda Hürriyet gazetesinde Çetin Emeç ile birlikte çalışarak önemli deneyimler kazanmıştır. Uzun bir süre farklı gazetelerde politika muhabiri olarak görev yaptıktan sonra, okuyucu ve kurum talepleri doğrultusunda spor basınına geçiş yapmıştır. Yaklaşık kırk yıl boyunca spor yazarlığı görevini sürdüren Tongsir, bu alanda kendine sağlam bir yer edinmiştir. Yazılı basındaki başarılı kariyerinin ardından televizyon yayıncılığına yönelmiş; önce Kanal 6'da bazı programlar hazırlayıp sunmuştur. Daha sonra Kanal D'de görev almış ve ardından Show TV'ye geçmiştir. Yayıncılık yaşamında Beyaz TV, Lig TV ve Futbol Gündemi gibi pek çok önemli spor programında sunucu ve

yorumcu olarak yer almıştır. Aynı zamanda bir dönem Galatasaray muhabiri olarak da görev yapmıştır. Televizyon kariyerinin son dönemlerinde TRT Spor'da haftalık bir programla izleyici karşısına çıkmıştır. Spor medyasındaki etkili kariyerinin yanı sıra, Oğuz Tongsir 2015 yılında gerçekleştirilen Türkiye Spor Yazarları Derneği (TSYD) Genel Kurulu'nda başkanlığa seçilerek, meslektaşları nezdinde de önemli bir güven ve saygı kazanmıştır.

Atila GÖKÇE

Gazetecilik kariyerine 1964 yılında Demokrat İzmir Gazetesi'nde polis muhabiri olarak başlamış, ilerleyen yıllarda Akşam ve Tercüman gazetelerinde çalışmıştır. Tercüman Gazetesi'nde uzun süre spor müdürlüğü görevini yürütmüştür. Türk Spor Ansiklopedisi'nin hazırlanmasında görev almış, Gelişim Spor Dergisi ve Söz Gazetesi'nde çalıştıktan sonra Milliyet Gazetesi'ne katılmıştır. Hâlen Milliyet'te spor yazarlığını sürdürmektedir. Ayrıca Lig TV'de yorumculuk yapmıştır. Türkiye Spor Yazarları Derneği (TSYD) Başkanlığı görevini dört dönem üstlenmiş; gazetecilik kariyeri boyunca birçok ödüle layık görülmüştür.

Tanıl BORA

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunudur. Gazetecilik, editörlük ve yayıncılık alanlarında uzun yıllardır faaliyet göstermektedir. İletişim Yayınları'nda araştırma-inceleme dizisi editörlüğü yapmakta; Toplum ve Bilim dergisinin eski yayın yönetmeni ve Birikim dergisinin yayın koordinatörüdür. Türkiye'de siyasal düşünceler, sağ ideoloji, milliyetçilik ve toplumsal hafıza üzerine çok sayıda kitabı ve çevirisi bulunmaktadır. Taraftar öğeleri başta olmak üzere futbolun sosyal anlamda durumu ile ilgili çokça yazısı yayınlanmıştır.

Ahmet ÇAKIR

1984 yılına dek Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nda görev aldı. Yazın hayatına 1977 yılında adım attı; esprili ve hiciv içeren ilk yazıları Cumhuriyet Gazetesi'nde yayımlandı. Daha sonra Hürriyet, Radikal, Fotomaç, Yeni Yüzyıl, Günaydın, Yeni Binyıl, Sabah, ve Hürgün, gazetelerinde kalem oynattı. 1980 yılında, "Dünyada ve Türkiye'de Sansür" başlıklı araştırmasıyla Yunus Nadi Ödülü'nü kazanarak aynı yıl çalışması kitaplaştırıldı. Farklı dönemlerde Türkiye Spor Yazarları Derneği tarafından çeşitli ödüllere layık görüldü. 2001 yılında sansür üzerine yaptığı derinlemesine inceleme ile, 2003 yılında ise "Spor Köşe Yazısı" kategorisinde yılın gazetecisi unvanını elde etti. 2002 yılında ise Karaman Valiliği'nin öncülüğünde Kültür Bakanlığı, TRT ve Gazi Üniversitesi gibi kurumların ortak değerlendirmesiyle, spor medyasında Türkçeyi en düzgün ve etkili kullanan yazar olarak ödüllendirildi.

Bülent ATLAS

Ankara merkezli en kapsamlı spor medya platformlarından Klasspor ve Klasspor TV'nin kurucusu ve Genel Yayın Yönetmeni olarak görev yapan gazeteci, spor basını alanında uzun soluklu ve etkili çalışmalarıyla tanınmaktadır. Mesleki başarıları dolayısıyla Türkiye Futbol Antrenörleri Derneği (TUFAD) Basın Ödülü ile Arman Talay Basın Ödülü başta olmak üzere pek çok prestijli ödüle layık görülmüştür.

Gürcan BİLGİÇ

1982 yılında Cumhuriyet Gazetesi'nde spor haberciliği kariyerine adım attı. Şansal Büyüka'nın rehberliğinde Milliyet Gazetesi'nde tam 12 yıl boyunca görev yaptı. Bu süre zarfında foto muhabirliği, editörlük ve sayfa sorumluluğu gibi gazeteciliğin pek çok alanında tecrübe kazandı. 1984'ten itibaren ağırlıklı olarak Fenerbahçe muhabirliğini üstlendi; ayrıca belirli dönemlerde Galatasaray ve Beşiktaş kulüplerini de takip etti. 2001 yılından itibaren köşe yazarlığına yönelen Gürcan Bilgiç, Fotomaç Gazetesi'nde çalıştıktan sonra Sabah Gazetesi'nde yazmaya başladı. TRT ekranlarında da bir süre görev

alan Bilgiç, halen A Spor'da yorumculuk yapmaktadır. Bunun yanı sıra farklı televizyon kanallarında yayınlanan spor programlarında da değerlendirmeleriyle yer almaktadır.

Hasan SARIÇİÇEK

Gazetecilik kariyerine Kayseri Yeni Sabah gazetesinde müessese müdürü olarak başlayan Sarıçiçek, kurucuları arasında yer aldığı Kayseri Olay gazetesinde haber müdürlüğü görevini üstlenmiştir. Ulusal basında Tercüman gazetesinde spor yazarlığı, Gelişim Spor dergisinde ise yayın danışmanlığı yapmıştır. 1998 yılında emekli olmasına rağmen, mesleki faaliyetlerini sürdürerek hâlen Türkiye Gazetesi bünyesinde spor yazarlığına devam etmektedir. Meslek yaşamı boyunca medya çalışanlarının örgütlenmesine katkı sağlamış; Tercüman Gazetesi'nde Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS) işyeri temsilciliği görevini yürütmüş, Türkiye Spor Yazarları Derneği (TSYD) şube genel sekreterliği görevini iki dönem yürütmüştür. Alanında sürekli mesleki gelişimi önemseyen yazar, hem yurt içinde hem de yurt dışında çok sayıda eğitim programı ve seminere katılmıştır. 1982 yılından itibaren A Millî Futbol Takımı'nın ulusal ve uluslararası karşılaşmalarını yerinde takip ederek analizlerini kamuoyuyla paylaşan yazar; 1992 Barselona, 1996 Atlanta ve 2000 Sidney Olimpiyat Oyunları'nın yanı sıra 1992 (İsveç), 1996 (İngiltere), 2000 (Hollanda-Belçika) Avrupa Futbol Şampiyonaları ile 1994 ve 2002 FIFA Dünya Kupası finallerini yerinden izleyen ender spor yazarları arasında yer almaktadır.

Prof. Dr. Ahmet TALİMCİLER

1994 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun olmuştur. 1998'de "Türkiye'de Futbol Fanatizmi ve Medya İlişkisi" konulu yüksek lisans tezini, 2005'te ise "Türkiye'de Futbol ve İdeoloji İlişkisi" başlıklı doktora çalışmasını tamamlamıştır. 2000 yılında Milliyet Gazetesi tarafından Sosyal Bilimler Ödülü'ne layık görülmüştür. Akademik çalışmalarının yanı sıra, 2003'te *Türkiye'de Futbol Fanatizmi ve Medya İlişkisi*, 2010'da ise *Sporun Sosyolojisi, Sosyolojinin Sporunu* adlı kitapları yayımlanmıştır. Halen İzmir Bakırçay Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Uzmanlarla yapılan mülakatta sorulan sorular şu şekildedir;

1. Türkiye'de bireylerin aktif taraftar olmasının nedenleri sizce nelerdir?
2. Türkiye'de birçok farklı futbol taraftar yapılanması olmasına rağmen bu yapılanmaların tek bir çatı altında toplanıp birlikte hareket edememelerinin sebepleri nelerdir?
3. Ülkemizdeki Taraftar yapılanmalarının bir olup birlikte hareket etmelerinin faydaları neler olacaktır?
4. Avrupa'daki taraftar yapılanmalarını (FSE, Baff vs) ve devletlerin bu yapılanmaları desteklemesini nasıl değerlendiriyorsunuz?
5. Sizce ülkemizde bu taraftar yapılanmalarına hem hükümet kanadından hem de toplumsal kanattan yeterli desteğin verilmemesinin nedenleri nelerdir?
6. STK ların hükümet politikalarının belirlenmesindeki rolü ve önemi nedir?
7. 6222. Madde ile ilgili görüşleriniz nelerdir?
8. E-bilet uygulamasına geçilmesini nasıl değerlendiriyorsunuz? (bu uygulamanın bir çeşit fişleme olduğu ve taraftar sayısında azalmaya yol açacağını düşünüyor musunuz?)

Uzman görüşmelerine dayalı analizler, mülakat sürecinde yöneltilen sorulara verilen yanıtların Sony marka ses kayıt cihazı aracılığıyla kaydedilmesiyle gerçekleştirilmiş ve detaylandırılarak geliştirilmiştir.

Bu çalışmanın Etik kurul onayı Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Etik Kurulu'nun 25.08.2015 tarih 3-2015/18 sayılı kararıyla almıştır.

BULGULAR

Araştırmada kullanılan yöntem kapsamında, alanda sınırlı sayıda kaynak bulunması nedeniyle uzman görüşlerine ayrıntılı biçimde yer verilmiştir. Konusunda yetkin akademisyen ve yazarların, belirlenen 8 soruya bilgi, tecrübe ve birikimlerine dayanarak yanıt vermeleri istenmiş; elde edilen veriler araştırmacı tarafından değerlendirilmiştir. Uzmanların büyük bölümü, araştırma konusuyla ilgili geçmişten günümüze sahada edindikleri deneyimleri hem uygulamalı olarak yaşamış hem de yazılı çalışmalarında aktarmışlardır. Görüşmeler sırasında Yöntem bölümünde belirtilen sorular sırayla yöneltilmiş, dikkat çeken noktalar aşağıda sunulmuştur.

Tema 1: Ortak Bir Üst Yapı İhtiyacı ve Yapısal Engeller

Görüşmelerden elde edilen veriler, taraftar gruplarının daha etkili, organize ve karar alma süreçlerine dâhil olabilen bir aktör haline gelmeleri için ortak bir çatı örgütüne duyulan ihtiyacın altını çizmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu, böyle bir organizasyonun taraftarlar adına temsil gücü oluşturabileceğini, kendi iç denetim mekanizmalarını geliştirebileceğini ve federasyonlarla ilişkilerde resmî bir muhatap olabileceğini vurgulamıştır. Bununla birlikte, bu tür bir yapının hayata geçirilebilmesi için öncelikle yasal ve yönetsel düzeyde bazı altyapısal koşulların sağlanması gerektiği ifade edilmiştir.

Özellikle Oğuz Tongsir ve Ahmet Çakır'ın görüşleri, bu yöndeki yapılanmanın devlet tarafından tanınmasının ve karar alma süreçlerinde söz hakkı verilmesinin bir zorunluluk olduğuna işaret etmektedir. Tanıl Bora ve Hasan Sarıççek ise böyle bir organizasyonun sadece taraftar haklarının korunması açısından değil, aynı zamanda profesyonel bir yapı kurulması bakımından da önemli katkılar sunacağını ifade etmişlerdir.

Bununla birlikte, mevcut toplumsal koşulların ve spor yönetimi anlayışının bu tür bir organizasyona henüz hazır olmadığı yönünde ortak bir görüş birliği olduğu görülmektedir. Görüşmelerde, şiddet ortamı, yönetsel belirsizlikler, kulüp yöneticilerinin çıkar çatışmaları ve bazı grupların kaotik ortamlardan fayda sağlaması gibi nedenlerle bu yapının kurulmasının zor olduğu dile getirilmiştir. Bu bağlamda, önerilen çatı örgütünün sadece fiziksel bir yapı değil, aynı zamanda hukuki ve kültürel düzlemde de yeniden inşa edilmesi gereken bir model olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tema 2: Taraftarlığın Dönüşümü: Müşterileşme ve Özgürlük Gerilimi

Katılımcıların büyük bir bölümü, günümüzde taraftar kimliğinin dönüşüm süreci geçirdiğini ve bu dönüşümün çoğunlukla olumsuz sonuçlar doğurduğunu ifade etmiştir. Geleneksel taraftar profili; duygusal, bağlı, kolektif ve yerel bir yapıdan oluşurken; günümüzde bu yapı, ticarileşmenin etkisiyle "müşteri" odaklı bir kimliğe evrilmiştir. Bu durum, taraftarların kulüpler tarafından yalnızca maddi kazanç elde etmek amacıyla değerlendirilmesine ve karar alma mekanizmalarında dışlanmalarına yol açmaktadır.

Tanıl Bora ve Gürcan Bilgiç, taraftarların müşterileştirilmesine karşı eleştirel bir duruş sergileyerek, bu yaklaşımın hem taraftar-toplum ilişkisini zedelediğini hem de kulüp-taraftar arasındaki güveni erozyona uğrattığını belirtmiştir. Ayrıca, kulüp yöneticilerinin taraftarların hak arama çabalarını bastırmaya çalıştıkları, forma ve renk sevgisini öne sürerek duygusal baskı oluşturdukları da ifade

edilmiştir. Bu durum, taraftarların kolektif bilinçle örgütlenmesini ve kendilerini ifade etmelerini sınırlamaktadır.

Atilla Gökçe ise taraftarlığın doğasında var olan “özgürlükçü yapı”nın merkezi bir organizasyonla çelişebileceğini öne sürmüştür. Bu bağlamda, merkezi yapıların yukarıdan aşağıya işleyen bir yönetim anlayışı getireceğini, bunun da tabandan gelen hareketliliği ve çeşitliliği bastırabileceğini savunmaktadır. Bu görüş, taraftar örgütlenmesinde demokratik katılım mekanizmalarının ne denli kritik olduğunu ortaya koymaktadır.

Tema 3: Eğitimsel ve Kültürel Temel Eksikliği

Üçüncü temada, taraftar örgütlenmesinin önündeki temel engellerden biri olarak eğitsel ve kültürel altyapı eksikliği öne çıkmaktadır. Görüşmeciler, taraftar bilincinin ve spor kültürünün yeterince gelişmediğini, bu durumun uzun vadeli organizasyonel yapıların kurulmasında ciddi zorluklar yarattığını belirtmiştir. Özellikle, sporun bir yaşam kültürü olarak benimsenmemesi, kısa vadeli tepkisel davranışların ve duygusal yaklaşımların baskın hale gelmesine neden olmaktadır.

Atilla Gökçe, bu sorunun çözümünün çocukluk çağında başlaması gerektiğini belirterek, 7 yaş itibarıyla çocuklara olimpik düşünce sisteminin ve sporun bir yaşam tarzı olarak aktarılması gerektiğini vurgulamıştır. Bülent Atlas ise Türkiye ile Avrupa’daki taraftar profilleri arasındaki temel farklara dikkat çekerek, Avrupa’da futbol sevgisinin ön planda olduğunu, Türkiye’de ise taraftar grubuna olan aidiyetin öne çıktığını ifade etmiştir. Bu anlayış farklılığı, spor kültürünün bireyde ne şekilde yapılandığına ilişkin önemli bir veri sunmaktadır.

Hasan Sarıçipek ise ileriye dönük vizyon eksikliği, bilgi ve birikim yetersizliği, kurumsal yapıya olan uzaklık gibi etkenlerin sistemin kurulamamasında etkili olduğunu ifade etmiştir. Bu görüşler, hem bireysel hem de kurumsal düzeyde eğitim ve bilinçlendirme süreçlerinin önemini ortaya koymakta; sürdürülebilir taraftar yapılarının yalnızca organizasyonel değil, kültürel dönüşümle de desteklenmesi gerektiğini göstermektedir.

TARTIŞMA

Uzmanlarla gerçekleştirilen görüşmelerin analizine ve literatür taramasına bakıldığında, ülkemizdeki taraftar yapılarının örgütlenme konusunda yetersiz kaldıkları; bilet fiyatları, ırkçılıkla mücadelede alınması gereken önlemler, şike gibi önemli meseleler ile taraftar gruplarına düşen ortak sorumlulukların yerine getirilmesinde zayıf oldukları görülmektedir. Taraftar topluluğunu sadece bir seyirci olarak değil, önemli bir paydaş olarak ele almak gerekmektedir. Taraftarlar ve destekçiler, spor hizmetinin uygulanmasında kritik aktörler olmanın yanı sıra, futbol kulübünün ve diğer paydaşların kararlarını ve davranışlarını etkileyen önemli bir rol de oynamaktadır (Zagnoli ve Radicchi, 2010). Bu bağlamda, yakın gelecekte diğer Avrupa ülkelerindeki benzer organizasyonlar gibi futbola doğrudan yön verecek kararlar almaları oldukça güç görünmektedir. Ancak tarihin pek çok tekrar eden süreci sona erdirip, değişimin önünü açtığı da unutulmamalıdır. Avrupa’daki örneklerden esinlenilerek desteklenecek bir yapılanma, hem taraftarların etnik köken, sosyo-ekonomik düzey ve eğitim seviyesi gibi farklılıklarını ortadan kaldırarak spora uygun bir birlik zemini yaratacak; hem de bu oluşumların yetkili kurumlarca izlenmesi ve denetlenmesi açısından yeni yaklaşımları beraberinde getirecektir.

Uzman değerlendirmeleri ve yaşanan deneyimler göstermektedir ki, Türkiye’de tüm taraftar kitlelerini kapsayan ve artık gerekliliği açıkça hissedilen taraftar yapılanmaları henüz gelişme aşamasını tamamlayamamıştır. Bu yapıları Avrupa düzeyine çıkaracak nitelikteki çalışmalar ise henüz yeterince somutlaştırılmamış, mevcut durumdan daha ileriye taşımak adına kayda değer adımlar atılamamıştır. Günümüzde futbol taraftar gruplarının sivil toplum örgütü niteliğiyle değerlendirilmesi giderek daha

kritik bir hale gelmektedir. Sporun giderek daha fazla ticarileştiği bu yeni dönemde; medya ve ekonomi gibi büyük sektörlerin etkisine girilmiş, fırsatların kötüye kullanılma riski artmıştır. Pasif izleyici kitleler üzerinden çeşitli yatırımlar yapılırken, aktif tüketici gruplarının haklarını korumak gitgide daha da zorlaşmaktadır. Bu nedenle, bireylerin devlet dışı yapılanmalar oluşturarak kurduğu taraftar derneklerinin sivil toplum kuruluşu kapsamında ele alınarak desteklenmesi ve güçlendirilmesinin, kamu yararına hizmet edeceği düşünülmektedir.

Spor organizasyonlarının, **tarafatar tüketim davranışlarını** anlaması, onların ihtiyaçlarına daha iyi uyum sağlamak ve daha fazla kâr elde etmek açısından büyük önem taşımaktadır (Wann ve James, 2019).

Spor taraftarları destekleyici ve tekrarlayan tüketim davranışları sergileyerek takımlarıyla olan kimliklerini pekiştirirler. Bu davranışlar arasında canlı maçlara katılmak, takım ürünleri satın almak ve maçları televizyondan veya internet yayınları üzerinden izlemek gibi aktiviteler yer almaktadır (Mastromartino ve Zhang, 2020). Spor taraftarları, otomobil veya giyim markalarının tüketicilerinden farklıdır, çünkü bir bireyin spor takımlarıyla kurduğu bağ benzersiz bir duygusal bağlılığa sahiptir.

Spor organizasyonları, uluslararası pazarda rekabet etmeye her zamankinden daha fazla odaklanmaktadır. Yerel pazarın doygun hale gelmesiyle birlikte, spor organizasyonları, ürünleri için küresel bir tüketici tabanı oluşturmayı hedeflemektedir. Bu durum, spor yöneticilerinin, uzun vadeli büyüme potansiyelinin küresel pazar aracılığıyla sağlanabileceğine inanmasına yol açmıştır. Örneğin, Ulusal Basketbol Ligi (NBA), uluslararası hazırlık maçları düzenleyerek ve “Basketball Without Borders” (Sınır Tanımayan Basketbol) gibi programlarla küresel açılımını açıkça göstermektedir. Yeni teknolojilerin gelişmesiyle birlikte, taraftar toplulukları artık coğrafi sınırları aşmaktadır. Bir bireyin taraftar topluluğuyla nasıl bağ kurduğunu ve bu üyeliğin duygusal sonuçlarını anlamak, spor organizasyonlarının taraftar topluluğunu dünya çapında genişletmesine olanak tanımaktadır.

SONUÇ

Araştırma sonucunda, futbol taraftar gruplarını doğrudan ya da dolaylı biçimde etkileyebilecek kararları alan yetkili mercilerin, bu yapılarla karar sürecinde daha yakın ve etkileşimli bir ilişki kurması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Ülkemizdeki yetkili karar organları zaman zaman, toplantılarını taraftar toplulukları ve kulüp temsilcilerinden bağımsız olarak gerçekleştirerek, bu grupların ihtiyaç ve sorunlarından habersiz kalabilmektedir. Avrupa örneklerini referans alarak faaliyet gösteren FATAB ve TFTF, düzenledikleri etkinliklere ilgili kurumları davet etmiş; ancak çoğu zaman bu davetler karşılıksız kalmış ve muhatap alınmamışlardır. Bu tür bir ortamda, Avrupa ülkelerinin neredeyse tamamı tarafından tanınan ve desteklenen; karar süreçlerinde bir tür danışma organı olarak görülen FSE'nin mevcut yapılanması, ülkemizdeki bu tutarsız yaklaşımlar nedeniyle karşılık bulamamaktadır. Bu olumsuz tabloyu değiştirebilmek adına, yetkili karar mercileri, mevcut taraftar oluşumlarını toplantı süreçlerine dahil etmeli ve düzenlenen etkinliklerde etkin bir katılım göstermelidir. Taraftarların ihtiyaç ve problemlerinin belirlenip çözüme kavuşturulması sürecinde bu tür etkileşimler büyük önem taşımaktadır.

Yazar Notu

Bu çalışma birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Yayın Etiği: Bu çalışmanın hazırlanma ve yazım sürecinde “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” çerçevesinde bilimsel, etik ve ahintı kurallarına uyulmuş olup; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazar Katkı Oranı: Bu çalışmada, yazarların katkı oranı, eşit katılı yazardır.

KAYNAKLAR

- Baydemir, B., Cirasun, V., & Yurdakul, H. (2020). Futbol Hakemlerine Uygulanan Kuvvet Antrenmanlarının Sürat, Çeviklik, Aerobik ve Anaerobik Kapasiteye Etkisi. *Uluslararası Dağcılık ve Tırmanış Dergisi*, 3(1), 15-26.
- Baydemir, B., & Yurdakul, H. Ö. (2020). Amatör Futbolcularda Hız, Çabukluk ve Çeviklik Performanslarının Bileşenleri. *Mediterranean Journal of Sport Science*, 3(1), 63-71. <https://doi.org/10.38021/asbid.733904>
- Brunzell, T., & Söderman, S. (2012). Board evaluation in the top Nordic football clubs. *Sport, Business and Management: An International Journal*, 2(3), 210-224.
- Cerrahoğlu, N. (2016). A Case Analysis of the Turkish Football in regard to the UEFA's 10-Point Action Plan against Racism. *International Journal of Progressive Education*, 12(1), 136-146.
- Desai, V. (2014). 8 The role of non-governmental organizations (NGOs). *The companion to development studies*, 590-594.
- Dunning, E. (2000). Towards a sociological understanding of football hooliganism as a world phenomenon. *European journal on criminal policy and research*, 8, 141-162.
- Fitzpatrick, D. (2024). The moral economy of the English football crowd: The European Super League and the contingency of football fan activism. *Capital & Class*, 03098168241232375.
- Kirkup, W., & Merrick, D. W. (2003). A matter of life and death: population mortality and football results. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 57(6), 429-432.
- Kossakowski, R., & Ludvigsen, J. A. L. (2025). European football fans' resistance and protest in the face of legal restrictions: Towards a typology and continued research agenda. *International Review for the Sociology of Sport*, 10126902251321120.
- Liang, Y. (2017). Marketization impact on the relationships between supporters and football clubs. *The International Journal of the History of Sport*, 34(17-18), 1835-1853.
- Mastromartino, B., & Zhang, J. J. (2020). Affective outcomes of membership in a sport fan community. *Frontiers in psychology*, 11, 881.
- Millar, S. R. (2016). Let the people sing? Irish rebel songs, sectarianism, and Scotland's Offensive Behaviour Act1. *Popular Music*, 35(3), 297-319.
- Murad, M. (2013). Práticas de violência e mortes de torcedores no futebol brasileiro. *Revista USP*, (99), 139-152.
- Newson, M. (2019). Football, fan violence, and identity fusion. *International Review for the Sociology of Sport*, 54(4), 431-444.
- Numerato, D. (2018). *Football fans, activism and social change*. Routledge.
- Parry, K. D., Jones, I., & Wann, D. L. (2014). An examination of sport fandom in the United Kingdom: A comparative analysis of fan behaviors, socialization processes, and team identification. *Journal of Sport Behavior*, 37(3), 251-267.
- Power, M. J., Widdop, P., Parnell, D., Carr, J., & Millar, S. R. (2020). Football and politics: the politics of football. *Managing Sport and Leisure*, 25(1-2), 1-5.
- Raspaud, M., & da Cunha Bastos, F. (2013). Torcedores de futebol: Violence and public policies in Brazil before the 2014 FIFA World Cup. *Sport in Society*, 16(2), 192-204.
- Richards, J., & Parry, K. D. (2020). Beers and blurred boundaries: The spatial and gendered organisation of pre-match venues for English football fans. *International Review for the Sociology of Sport*, 55(6), 647-663.
- Ronald, B., & Jean-Pierre, D. (2019). The role of commercialisation of the European football business for the emotional bond between fans and clubs. *Advances in Management*, 12(1), 8-29.
- Spaaij, R., De Waele, J. M., Gibril, S., & Glorizova, E. (2018). Football and politics: Between the local and the global. In J. M. De Waele, S. Gibril, E. Glorizova, & R. Spaaij (Eds.), *The Palgrave International Handbook of Football and Politics*, 3-17. London and New York: Palgrave Macmillan.
- Turner, M. (2023). *The Safe Standing Movement in Football: Fan Networks, Tactics, and Mobilisations*. Routledge.
- Zagnoli, P., & Radicchi, E. (2015). The football-fan community as a determinant stakeholder in value co-creation 1. In *Sociological Perspectives on Sport* (pp. 263-283). Routledge.
- Wann, D. L., & James, J. D. (2018). *Sport fans: The psychology and social impact of fandom*. Routledge.
- Winegard, B., & Deaner, R. O. (2010). The evolutionary significance of Red Sox Nation: Sport fandom as a byproduct of coalitional psychology. *Evolutionary Psychology*, 8(3), 432-446.